

ОБЛЫС ДЕҢГЕЙІНДЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖҮЙЕЛЕРДІ ТАЛДАУ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН БАҒАЛАУ

THE ANALYSIS OF ECONOMIC SYSTEMS AT REGIONAL LEVEL AND AN ESTIMATION OF THEIR COMPETITIVENESS

Көшербаев Қ.Ж., Доскожин Д.Р., Қонақбаев Н.Ш.
Kosherbayev K.Zh., Doskozhin D.R., Konakbayev N.Sh.

Қазақ ұлттық аграрлық университеті

Талдау барысында аумақтың бәсекеге қабілеттілігін бағалаудың келесі қағидалары қолданылады: 1) миссияның, мақсаттың анықтылығы, қойылған мәселелердің айқындылығы; 2) нормалар мен нормативтердің, негізгі индикаторлардың белгіленуі; 3) аумақтық құрылымдардың бейімдік жоспарлау әдістерін игеру дәрежесі; 4) түрлі органдардың жауапкершіліктері мен өкілеттіліктерін бөлу оңтайлылығы; аумақтық басқарудың әрбір буынының міндеттерінің, құқықтар мен жауапкершіліктерінің тең үлесімі; 5) аумақтағы шаруашылық субъектілердің қызметін тиімді үйлестіру және реттеу (жұмыстардың келісімділігі, жүйенің тұрақтылығы және реттілігі, басқару объектісі мен субъектісі арасындағы кері байланысты қолдау); 6) аумақтағы барлық бағдарламалар мен жобалардың жүзеге асырылуын тиімді бақылау.

Көптеген факторлардың ықпалымен ұлттық экономиканың бір салалары жеделдетілген түрде дамиды, басқалары – қызмет ауқымын азайтуға мәжбүр. Құрылымдық-үлестік (mix-and-share analysis) талдаудың көмегімен аумақтық экономикадағы құрылымдық өзгерістер қандай факторлардың әсерінен болғанын анықтауға болады.

Бүгінде Қазақстан аумақтары экономикалық дамудың жалпы сипаты және мамандануына сәйкес топтарға бөлінуі мүмкін. Топтарға бөлуді біз индикаторлар бойынша жүргіздік: 1) өмір сүру сапасы; 2) іскерлік белсенділік; 3) аумақтық әлеуеті; 4) әлеуметтік индикаторлар. Аумақтың бәсекеге қабілеттілік деңгейін бағалау үшін интегралдық индикатор есептелген, ол үшін әр көрсеткіш бойынша аумақтың үлесі анықталып, осы топтағы бірге теңестірілген ең төменгі мәнге бөлінеді.

Сонымен, ҚР субъектілерінің топтамалық құрылымындағы өзгерістер - бұл аумақтардың кедей топтарының көбеюі. Номиналды табыстың жалпы өсімі жағдайындағы аумақаралық дивергенция абсолютті кедейлік аумағын кеңейтті. Талдап отырған кезеңнің ерекшелігі болып нақты табыстар өсіңкілігінің толқуы табылады, индустриалдық депрессивті аудандардағы табыстар төмендей деңгейде қалып отыр. Табыстардың бірінғай емес аумақтық динамикасының салдары болып табыстардың аумақтық шоғырлануының күшеюі табылады. Демек, аумақтар бөлінісі ассиметриялық болып келеді: ҚР тұрғындарының шамамен 10% табыстары ең төменгі өмір сүру деңгейінен төмен, Атырау облысында - 25%, Қостанай, Қызылорда, Оңтүстік Қазақстан, Маңғыстау облыстарында 13% жоғары. Тұрғындар табысының кеңістіктік құрылымындағы байқалатын парадокстар туралы айтып өткен жөн. Ең бай (мұнай өндіретін) аумақтар сияқты кедей аумақтар да тұрғындардың ақшалай табысынан жинақ үлесіне ие болады.

Аумақ экономикасының бәсекеге қабілеттілігін бағалау үшін келесі іс-шаралардың ретін орындау қажет:

- аумақтың бәсекеге қабілеттілігін бағалау үшін көрсеткіштерді таңдау және оларды есептеу;
- аумақтың басқа аумақтардың ішінде ел экономикасының бәсекеге қабілеттілігіне ықпал етуі тұрғысынан әрекет етуі;
- аумақ экономикасындағы бәсекелестік позициялардың шешуші факторлары мен өзгеру бағыттарын анықтау;
- бәсекеге қабілеттілікті жоғарылату мақсатында аумақты дамытудың инновациялық және инвестициялық перспективаларын анықтау.

Зерттеу барысында ірі және орта шаруашылық субъектілердің қаржы нәтижелері 2918,2 млн. теңге көлеміндегі кіріс ретінде анықталды. Табысты кәсіпорындардың үлесі олардың жалпы санының

65,4% құрады. 8,2 мың жұмыссыздар тіркелді (бір жылда 6,4% азайды). Тұрғындардың жан басына шаққандағы атаулы ақшалай кірістері 90412 теңге болды, бұл 2005 жылмен салыстырғанда 22,0% жоғары. ОҚО аудандарының материалдары бойынша бәсекеге қабілеттіліктің негізгі көрсеткіштеріне талдау жасалып, баллдық бағалау жүргізілді, бұл шағын қалалар мен ауылдық аудандарды аумақтық басқару жүйесін жақсарту бойынша ұсыныстар енгізуге мүмкіндік береді. Ауылдық аумақтар жұмыспен қамтылған тұрғындардың үлес салмағы, жұмыссыздық, орташа еңбек ақы, өнеркәсіптік өнімнің үлесі және жұмсалынған инвестициялар, жұмыс істеп тұрған ауылшаруашылық кәсіпорындардың үлес салмағы, тауар айналымы және пайдалануға берілген тұрғын-үй көлемі сияқты көрсеткіштер бойынша бағаланған. Өнеркәсіп негізінен Шымкент қаласында (55,79%) және мақта өңдеу кәсіпорындарын қамтитын Мақтаарал ауданында шоғырланған. Арыс, Кентау қалалары, Бәйдібек, Созақ аудандарының әлеуметтік-экономикалық даму көрсеткіштері өте төмен, яғни оларды дағдарысты аумақтарға жатқызуға болады. Шымкент қаласы (56,69%) және Созақ ауданынан (13,48%) басқа ОҚО аудандары қажетті көлемде инвестициялар алмайды, 13 аудан мен қалалық әкімшіліктерге барлық инвестициялардың 30% жуығы ғана бөлінеді. Осы аудандарда әлеуметтік инфрақұрылым әлсіз дамыған. Мамандардың мәліметтері бойынша, Қазақстанда аса қолайсыз экономикалық жағдайда 22 ауылдық мекендер бар, оларда 9611 адам тұрады, олардың екеуінде 580 адам радиацияның жоғары деңгейі жағдайында өмір сүреді. Мұндай ауылдық елді мекендер Оңтүстік Қазақстан облысында да бар.

Даму басымдықтарын ескере келе, қарастырылған әрбір көрсеткішке оның бәсекеге қабілеттілікке әсер етуді бағалауда маңыздылығын сипаттайтын үлес салмағы белгіленген. Есептеу нәтижелері 1-кестеде келтірілген. ОҚО қалалық әкімдіктері мен аудандары баллдардың жалпы саны (1-нұсқа) және тұрғындардың санын ескере отырып (2-нұсқа) топтастырылған (2-кесте).

Бірінші нұсқа дамуды объективті бейнелейді, бірақ тұрғындардың санын ескеретін болсақ, жан басына шаққандағы көрсеткіштер бойынша көптеген аудандар өмір сүру деңгейі төмен аумақтарға жатқызылуы мүмкін.

Математикалық түрде осы дененің аумағы келесі функциямен анықталады

$$Y = F \{X_1 X_2 + X_2 X_3 + X_3 X_4 + X_4 X_5 + X_5 X_6 + X_6 X_1\},$$

мұндағы $X_1, X_2, X_3, X_4, X_5, X_6$ - бәсекеге қабілеттілік көрсеткіштері, %№

Аумақтың бәсекеге қабілеттілігін жоғарылату үрдістерінің жалпы құрылымы сурет 1 келтірілген. Біздің пікірімізше, осы мәселелерді орындауға аумақтық менеджерлер мен басқарушылар, сонымен қатар бизнес өкілдері жұмылдырылуы тиіс. Инвесторлар үшін қолайлы жағдайлар жасау қажет. Осыған байланысты жергілікті әкімшілік қызметінің стратегиялық мақсаты аумақты басқа субъектілер тұрғысында тиімді екенін көрсету, түрлі секторлардың даму әлеуетіне қарай аумақтық бөліністі жүргізу, басымдық бағыттарды және инвестициялық қажеттіліктерді анықтау. Әкімшілік аумақтық тауарлардың ішкі және сыртқы нарықтардағы бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуі тиіс.

Әкімшілік жұмысын рейтингтік талдаудың мақсаты әрбір маманның басқару қызметінің жалпы нәтижелеріне қосқан үлесін анықтау; әкімшілік жұмысының сапасын ынталандыру; басқару үрдісінде инновациялық әдістерді қолдану болып табылады.

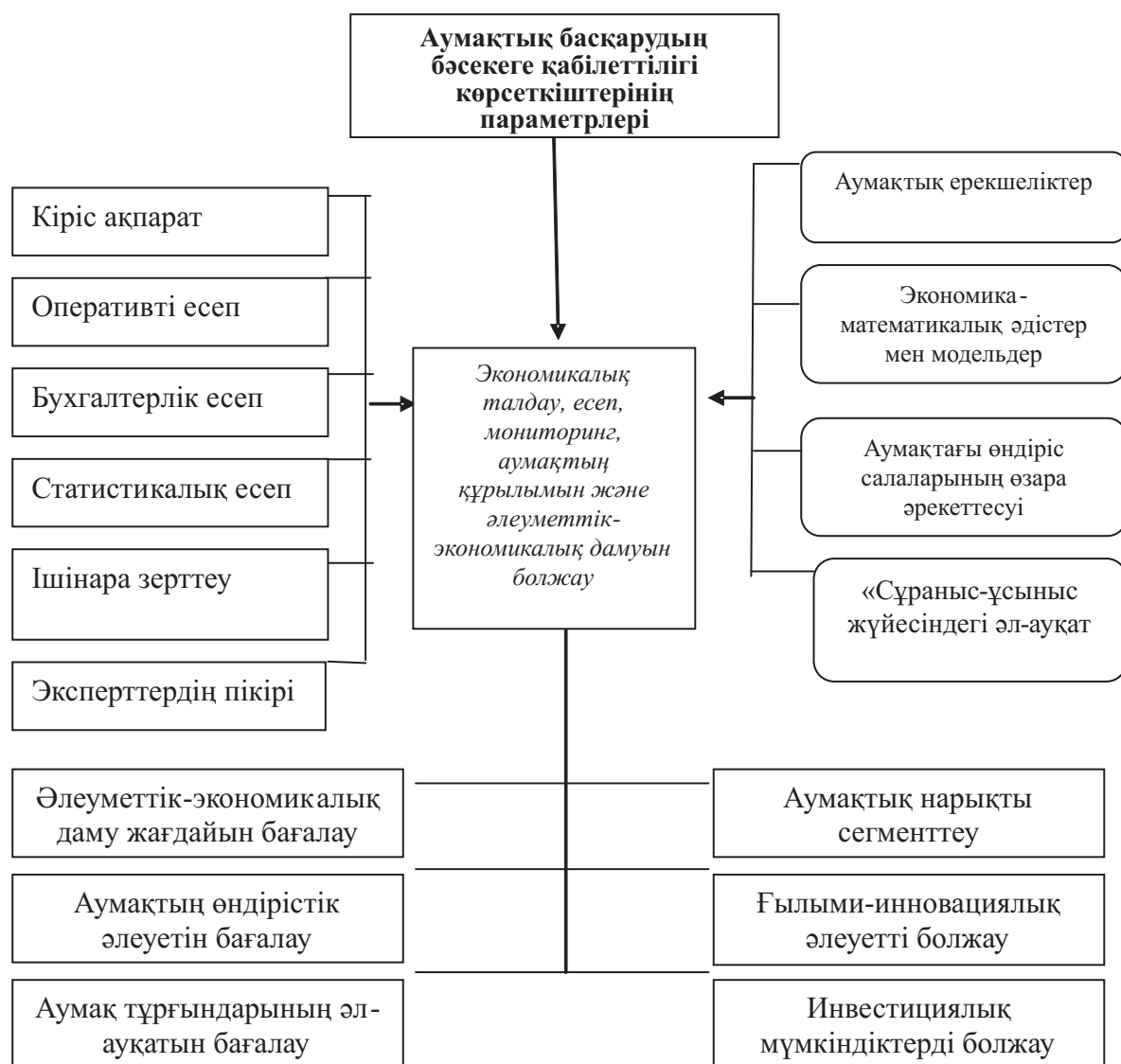
1-кесте. ОҚО аудандарының әлеуметтік-экономикалық даму көрсеткіштерінің негізінде баллдарды есептеу, 2008 ж.

№		Жұмыспен қамтылған тұрғындар	Жұмыссыздар саны	Орта айлық еңбек ақы	Өнеркәсіптік өнім	Ауылшаруашылық кәсіпорындар	Инвестициялар	Тауар айналымы	Тұрғын үймен қамтамасыз ету	Баллдардың жалпы сомасы	
										1 нұсқа	2 нұсқа
1	Шымкент қ.ә.	8,20	1,01	1,61	143,05	1,00	96,08	210,24	52,22	227,31	21,91
2	Арыс қ.ә.	1,09	1,42	1,57	2,59	4,28	3,92	3,59	1,00	19,46	7,88
3	Кентау қ.ә.	1,46	1,00	1,06	7,74	1,00	1,93	4,62	1,62	20,43	6,00
4	Түркістан қ.ә.	2,56	1,30	1,24	6,85	25,28	6,69	20,21	20,51	84,64	10,33
5	Бәйдібек	1,01	1,74	1,02	1,00	6,80	1,00	1,00	1,74	15,31	7,50

6	Қазығұрт	1,54	1,87	1,01	2,90	12,58	2,12	3,83	3,38	29,23	7,26
7	Мақтарал	4,40	2,25	1,00	28,46	72,90	5,17	8,24	6,12	128,54	11,17
8	Ордабасы	1,52	1,71	1,09	2,38	17,68	2,32	3,52	1,26	31,48	8,57
9	Отырар	1,13	1,47	1,10	1,62	10,38	6,12	2,34	1,79	25,95	11,36
10	Сайрам	4,29	2,12	1,04	11,62	22,00	7,83	24,28	3,46	76,64	7,33
11	Сарыағаш	4,17	1,95	1,01	15,49	29,98	4,12	31,93	6,01	94,66	9,13
12	Созақ	1,00	1,83	2,42	15,33	2,50	22,85	1,59	1,00	48,52	23,04
13	Төлеби	1,89	1,74	1,23	3,08	11,93	3,69	19,52	2,44	45,52	9,80
14	Түлкібас	1,57	2,15	1,14	6,59	13,48	1,97	4,69	2,58	34,17	8,96
15	Шардара	1,35	2,12	1,28	7,69	18,28	3,71	5,28	1,24	40,95	13,56

Ескерту: «2008 ж. ОҚО әлеуметтік-экономикалық дамуы» статистикалық жылнама. Шымкент, 2009 ж.
мәліметтерінің негізінде автормен есептелген.

Рейтингтік талдаудың негізгі мәселелеріне келесілер жатады: 1) аумақтық органдардың қызметін жан-жақты сипаттайтын ақпараттық базаны құру және жүйелі түрде толықтыру; 2) жергілікті әкімшіліктің және оның бөлімдерінің жұмыс тиімділігінің деңгейін бағалау және бақылау үшін бірыңғай кешенді көрсеткіштерді алу; 3) кәсіпорындар мен ұйымдарға өзін-өзі бағалауға көмек беру.

1-сурет. Аумақтың бәсекеге қабілеттілігін жоғарылату үрдістерінің жалпы құрылымы
Ескерту – Аумақ экономикасын теориялық зерттеу негізінде автормен құрастырылған

ОҚО экономикасының бәсекеге қабілеттілігін кейбір көрсеткіштер бойынша бағалау 2-кестеде көрсетілген. Жоғарыда айтылғандарды ескере келе, келесідегідей қорытынды жасауға болады: 1) ОҚО әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштері төмен ауылдық аудандар өте көп; 2) ірі кәсіпорындардың толық қуатта жұмыс істемеуі немесе жабылуы салдарынан Кентау және Арыс қалаларын дамуы төмен топқа жатқызуға болады; 3) Түркістанда әлеуметтік сала мәселелері дәстүрлі сипат алып отыр, іліп алар өнеркәсіп саласы жоқ; 4) инвестициялар, еңбек, өндірістік және қаржылық әлеует негізінен Шымкент қаласында шоғырланған, яғни Оңтүстік Қазақстан облысы үшін орналастырудың шоғырланған түрі тән.

2-кесте. ОҚО экономикасының бәсекеге қабілеттілігін кейбір көрсеткіштер бойынша бағалау, %

№	Көрсеткіштер	2006	2007	2008	2007ж. 2006ж салыс.,%	2008ж. 2007ж. салыс.,%
1	Тұрғындардың жан басына шаққандағы ЖӨӨ, мың теңге	129,1	145,5	167,0	112,7	114,8
2	Жұмыспен қамтылған 1 адамға шаққандағы ЖӨӨ, мың теңге	297,6	340,8	330,6	114,5	97,0
3	Негізгі қорлардың 1 теңгесіне келетін ЖӨӨ, теңге	1,85	1,64	1,31	88,6	79,9
4	Негізгі капиталға салынған инвестициялардың 1 теңгесіне келетін ЖӨӨ, теңге	6,10	4,92	3,81	80,7	77,4
5	1000 тұрғынға шаққандағы кәсіпорындардың саны	1,87	1,88	2,30	100,5	122,3
6	Орташа айлық атаулы еңбек ақы, теңге	19386	22854	27586	117,9	120,7
7	Жұмыссыздық деңгейі, %	7,8	7,5	7,2	104,0	104,2
Ескерту – Аумақ экономикасын теориялық зерттеу негізінде автормен құрастырылған						

* * *

На областном уровне показана эффективность региональной системы хозяйствования и ее конкурентоспособность

Efficiency of regional system of managing and its competitiveness is shown at level of area.

ӨОЖ 631.11.22.

ОҚО ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖҮЙЕНІҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН ДАМУ

DEVELOPMENT OF ECONOMIC SYSTEM COMPETITIVENESS OF SOUTH KAZAKHSTAN REGION

Ағымбай А.О., Атабекова Ж.К., Рысбаева С.К.
Agymbay A.O., Atabekova Zh., Rysbayeva S.K.

Қазақ ұлттық аграрлық университеті

Аумақтағы экономикалық қатынастардың дамуы түрлі нысандағы интеграциялар арқылы өңірлерде, тікелей шаруашылықтар байланысы негізінде пайда болады. Өндірістегі интеграцияның бөліну процесі, өңірдегі инновациялық құрылым мәселесін шешуде және жоғары технологиялық халық шаруашылық өнімдерінің дамуы кешенді ыңғайлы жағдайды қажет етеді.

Аумақтың бәсекеге қабілеттілігін дамыту көп сатылы құрылымы бар күрделі шаруашылық жүйелерге жататын интегралдық құрылымдарды құру негізінде мүмкін. Өндірістің интегралдық салааралық сипаты бір сала өндірісінің дамуы мен орналасуы онымен тікелей байланысты салалар